

рус. л-ры (Пушкинський дом). – М.: Индрик, 2005. – 383 с.: ил.; 11. *Шевчук Валерій*. Літературна праця Дмитра Туптала // Шевчук Валерій. Муза Роксоланська: Укр. література XVI – XVIII ст.: У 2 кн. – Кн. друга: Розвинене бароко. Пізнє бароко. – К.: Либідь, 2005. – С. 219 – 234; 12. *Щербакова О. А.* Концепт образу святої рівноапостольної Єлени у “Четьях-Мінеях” святителя Димитрія Ростовського // Думка й слово: традиції О. Потебні й сучасна філологічна наука (до 175-річчя О. Потебні): Програма Міжнар. наук. конф. (К., 21 жовт. 2010 р.; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філології). – К., 2010. – С. 21; 13. *Щербакова О. А.* Основи педагогічної риторики: Автор. навч. програма для слухачів Богослов.-пед. курсів Всеукр. Православ. пед. тов-ва / Авт.-укл. О. А. Щербакова; Всеукр. Православ. пед. тов-во, Богослов.-пед. курси. – К., 2007. – С. 5-6; 14. *Щербакова О. А.* Поетика образу святої рівноапостольної цариці Єлени в українській бароковій агіографії // Мова як світ світів. Поетика і граматики: Програма Міжнар. наук. конф. (К., 18-19 лист. 2010 р.; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філології). – К., 2010. – С. 8; 15. *Щербакова О. А.* Nomen est omen. Єлена (Олена, Гелена, Альона, Алена): дослідження витоків власного імені й словесного образу через константні риторичні категорії етосу, логосу і пафосу оратора // Имя и слово (проблеми семантико-прагматического взаимодействия в славянских языках): Мат. Междунар. науч. конф. (Брест, 19-20 апр. 2007 г.): В 2 ч. / Под общ. ред. В. И. Сенкевича; Брест. гос. ун-т им. А. С. Пушкина, Akademia Podlaska w Siedlcach, Institut Neofologii. – Брест: Изд-во БрГУ, 2007. – Ч. 1. – С. 311 – 315.

Янкова М.А., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ІДЕЇ ОЛЕКСАНДРА ПОТЕБНІ ТА ЇХ ХУДОЖНЯ РЕАЛІЗАЦІЯ У ТВОРЧОСТІ ЮРКА ГУДЗЯ

У статті йдеться про втілення художньо-естетичних та філософських ідей О.Потебні в творчості Ю.Гудзя.

Ключові слова: поезія, проза, лєтризм, ісихазм, макото, автобіографізм, слово-образ, внутрішній світ людини, експериментальний характер.

В статье излагаются художественно-эстетические и философские идеи А.Потебни в творчестве Ю.Гудзя.

Ключевые слова: поэзия, проза, лєтризм, исихазм, макото, автобиографизм, слово-образ, внутренний мир человека, экспериментальный характер.

The article deals with the artistic-aesthetical and philosophical ideas of A.Potebnya in the works of Yu. Hudz'.

Key words: poetry, prose, letrism, hesychasm, makoto, autobiographism, word as an image, inner world of the human, experimental character.

Юрко Гудзь, поет, прозаїк, драматург, есеїст, публіцист, художник та водночас філософ, є непересічною та надзвичайно талановитою постаттю в сучасному українському літературному процесі. Його творчість охоплює період від кінця 80-х років ХХ ст. до перших років нового тисячоліття. Твори письменника було відзначено Всеукраїнською премією ім. Івана Огієнка в галузі літератури за книгу «Не-ми» та «Ісихія» (Україна, 2001), а також на Міжнародному поетичному конкурсі в м. Тріуджіо (Італія, 1994) та фундацією ім. Євгена Бачинського «У свічаді слова» (США, 1997).

Художній доробок Ю.Гудзя свого часу перебував у полі зору багатьох літературознавців: В.Даниленка, В.Врублевського, В.Грабовського, Ніли Зборовської, Л.Череватенка, В.Габора, Л.Герасимчука, С.Концевича, Олени Логвиненко, Ольги Різниченко, М.Скаліцкі, О.Сидор-Гібелінди та ін. Однак всі ці розвідки – це, по суті, спорадичні спроби означити естетичні особливості художнього мислення Ю.Гудзя. Втім, вони дозволяють вирізнити основні ознаки стилю письменника: метафоричність, автобіографізм, летризм, ісихазм, філософія мажото як вияв найвищого прояву щирості та ін. Ці дефініції в українському літературознавстві ще не зовсім розроблені й витлумачені, але мають особливе значення у розвитку сучасної літератури та потрактуванні особливостей творів письменників ХХ століття. Ісихазм, летризм, філософське мислення – все це ознаки енергетично потужного слова, в якому внутрішня енергія значення впливає на зовнішню стрункність форми та звучання і сприяє створенню унікального метафоричного глибокого образу. З огляду на це, аналіз шляхів використання цих художніх прийомів у творчій практиці Ю.Гудзя не можливий без деяких наукових положень теорії О.Потебні, а саме: про триєдину структуру слова та про зв'язок літератури з життям автора, які допоможуть систематизувати й глибше проінтерпретувати особливості прози та поезії письменника.

Актуальність теми статті полягає в тому, що у ній уперше розглядається художня творчість письменника у світлі ідей О.Потебні.

Мета дослідження – окреслити та розкрити ознаки індивідуального стилю Ю.Гудзя з погляду ідей О.Потебні. Доречними у цьому випадку будуть такі завдання: виокремити провідні ідеї, сформульовані О.Потебнею, систематизувати основні прикмети та риси стилю Ю.Гудзя на основі аналізу його прозових та поетичних творів.

Методологічним підґрунтям сформульованих у статті положень є праці з літературознавства О.Потебні, В.Даниленка, Ніли Зборовської та ін.

За теорією О.Потебні слово у художньому творі має триєдину структуру: 1) єдність членороздільних звуків (зовнішнє значення); 2) уявлення (внутрішнє значення), 3) первинне значення слова. Останнє і створює слово-образ. Першоосновою слів-образів є сенсорні сприйняття людини (зорові, слухові, нюхові, смакові, дотикові). Отже, естетична природа літератури образно-словесна, а образ – це конкретно-чуттєве узагальнення дійсності. О.Потебня розрізняв зовнішню і внутрішню форми слова. Зовнішня – це звук, звучання, а внутрішня – образ того явища, яке виражається в звучанні. Образ – це завжди приблизність, відносність, асоціативність. Якщо вони зникають, то зникає й поезія. Третім елементом слова учений вважав лексичне його значення, в якому концентрується ідея й зміст.

Поетичний доробок Ю.Гудзя – розмаїтий і з огляду на жанрово-стильові експерименти, і з погляду тем та ідей. Лесть не в кожному вірші увиразнюються улюблені художні прийоми автора, зокрема, гра зі сполученням слів, своєрідне втілення музики серця,

душі та притаманної лише їм мелодії тиші. У такій поезії семантика слів є відносно другорядною, а засоби виражальності виходять на перший план. Подібна поезія наближається через асонанс чи алітерацію (мелодійність) або ж ритмічність до музики. Такі ж властивості притаманні й лєтризму, художньо-естетичному напрямку в літературі. Сутність лєтризму – теоретична і практична систематика літери у всіх сферах естетики: буква – основний елемент усіх видів художньої творчості – візуальної, звукової, пластичної, архітектурної, жестової. Ці ідеї суголосні – своєрідне віддуння теоретичних положень праць О.Потебні, який стверджував: «Без образу немає мистецтва, зокрема поезії. Без багатозначності, конкретності немає образу» [Потебня 1985, 274]. При цьому мета поезії полягає не стільки в образі, скільки в тих емоціях, які він викликає.

Так, у поезії «Спроба іншого ритму» Ю.Гудзя зреалізовано не тільки прийоми алітерації та вигадливої мелодійності, але й зринаючий і згасаючий настрій, взаємопереплетіння холоду й тепла, літа й зими, ніжності й болю:

зима – не ми – не нам
поверне
набуток літа – тіло
темне
в підкірку кари – гріх
таємний
і слово-ніж
хтось покладе
в рожеве й тепле
поміжніжжя
оранти орів – не ми
в катівнях спогадів заснули
в обіймах пам'яті-зими...

Проза та поезія Ю.Гудзя настільки багатомірні, що кожне його слово змушує реципієнта щоразу замислюватися і заглядати у найпотаємніші закутки людської душі, щоб осягнути те, що письменник намагався відобразити у своєму творі. Застосовуючи релігійно-філософські сюжети та мотиви, розширюючи межі людського існування, автор уникає банальності та спонукає до роздумів про те, що людина за своєю сутністю створена для чогось великого й світлого. Людина – ось головний «персонаж» прози Ю.Гудзя, навколо неї змінюються історичні епохи, вирують пристрасті, плине час, моделюються погляди та врешті-решт формується світ. Людина є творцем своєї долі, творцем світу і творцем наступного свого Життя. Скажімо, у новелі «Замовляння невидимих крил» головна героїня Марта вірить у безсмертність людської душі та зв'язок із померлими: «Ті, кого ми любимо, не вмирають. Щовесни вони приходять до моєї хати й стоять попід вікнами, поміж цвітіння дерев і янголів молодого саду. Вони вже ніколи не покинуть мене саму» [Гудзь 2001, 14].

Серед безлічі оригінальних ідей християнського учення Ю.Гудзь обирає для художнього втілення та переосмислення духовну практику афонських монахів – ісихазм. В основі цієї філософії лежить уявлення про те, що можна споглядати невідоме (Бога)

за допомогою Божественних енергій. Зрозуміло, не ідеться про буквальне, фізичне споглядання, а про духовне – «внутрішнє». Ісихазм – це розумне діяння (тобто в розумі), яке полягає в постійнім читанні про себе спокутуючої Ісусової молитви: «Господи Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй мя грішного».

«Ісихія» в перекладі з грецької означає «тиша, спокій, самота». Ю.Гудзь, пояснюючи у інтерв'ю, про яку саме тишу йдеться в романі «Ісихія», зазначав, що це «тиша нашої любові» і «тиша живої душі» [Гудзь 1999]. Відтак, можна стверджувати, що письменник подав художню версію вчення ісихазму, творчо переосмислену та втілену в небуденних образах персонажів. Чи вірогідне таке трактування? Безперечно, адже О.Потебня переконливо довів, що «метою художнього твору є видозміна внутрішнього світу людини, і оскільки ця мета стосовно до самого творця досягається одночасно зі створенням, то можна сказати, що художній твір в один і той же час є стільки ж мета, скільки й засіб, або що в ньому категорії мети й засобу, збігаючись у всіх своїх ознаках, не можуть бути розрізнені» [Потебня 1985, 106]. Творча практика Ю.Гудзя-письменника – особливий різновид метафоричних та художніх пошуків істини про людину, а індивідуальний стиль прозаїка є, як слушно зауважила Ніла Зборовська, «індивідуальним кодом до їх тлумачення» [Зборовська 2009, 8].

У текстах Ю.Гудзя герої розкриваються не тільки у діях, а насамперед у філософських міркуваннях. Зокрема, ліричний герой роману «Барикади на Хресті» вірить, що: «... діалог людини й Бога – то завше таїна любові; люблячий потребує Його любові, як і Він потребує людського найглибшого почуття. Я вперше зрозумів: треба повністю відмовитися від раціональної (й безбожної за своєю суттю) ідеї, що правителем цього світу є Бог. Так, він об'являється в нашому світі, але ж ніяк не править ним. У світі необхідності, розбрату й поневлення панує не Бог, а князь цього світу. [...] І Божий Суд – то завжди суд любові, що залишає людині можливість свободи й благодаті. [...] Та поміж усіх слів невимовним залишається ціле життя» [Гудзь 2009, 215-216].

Окрім ісихазму, у творчості письменника зреалізовано ідеї східного філософського терміну макото. Макото – (кит.): правда, ширість, істина, те, що вище всього, закладене в природу речей, справжня сутність речей, що дозволяє кожному бути самим собою. Завдання художника – віднайти цю істину. Віднайти, але не додавати до неї нічого свого, особистого. Японські філософи стверджують, що макото відображає закон не тільки мистецтва, але й життя: природа речей співвідноситься з феноменальним світом як «незмінне» і «мінливе». Має рацію Тетяна Григор'єва коли стверджує, що «макото позначає дійсність буття, «межу ширості» у людині, досягнення якого дозволяє уникнути неправильної об'єктивації навколишнього світу. Відступити від макото – означає порушити Дао, зайти в суперечність зі світовим ритмом» [Григор'єва 1979, 216-217].

Філософія макото творчо втілюється у деяких творах Ю.Гудзя на позначення найвищого вияву щирості, котрий, на думку автора, має бути обов'язково присутнім у творчості будь-якого письменника, та й власне людини. Філософський принцип макото найкраще втілений в оповіданні «Скажи нам про любов...», в якому автор веде мову про знайомого. Блукаючи лабіринтами сюжету, реальне життя Ю.Гудзя змушує його відтворювати у художньому творі правдивий хід подій. Творча криза фактично спровокувала реальну смерть живої людини: «... моє небажання примиритися з буденним фіналом всієї історії викликали справжні події. Страшні і безповоротні, вони перевершили всі мої домисли.

Надто пізно я зрозумів, що не можна втручатися своїми недоречними фантазіями в долю живих людей» [Гудзь 2001, 50].

Справді, твори Ю.Гудзя мають автобіографічний характер. Він часто згадує про своїх рідних, передає переживання, моделює місця, людей, події, які відбувалися в той чи інший період із ним. Книга «Барикади на Хресті» позначена елементами епістолярного жанру – уривки із листів до сестри. Також у збірці «Postscriptum до мовчання» ліричний герой пояснює обов'язкову неминучість проживання автором свого тексту:

Коли з'явилися рядки
я ще не знав –
щоби вони вирости, треба
з'єднати їх з власною долею.
А коли зрозумів,
було вже пізно:
віршовані рядки
переплелися
з жилами моїми,
крізь тіло й душу
проросли...
Як би й хотів –
не розірвати те сплетіння...

[Гудзь 1990, 22].

О.Потебня у науковій розвідці «Естетика і поетика слова» [Потебня 1985] зазначає, що слово і поетичний твір є виявом власної душевної активності, роботою автора над власним розвитком, реалізацією внутрішніх цілей – самопізнання, самовиховання. Зв'язок літератури з життям виявляється в тому, що поетичний твір, заспокоюючи внутрішню потребу автора, виступає як спосіб об'єктивації пов'язаної з життям думки. Митці, створюючи свої твори, повинні мати «щирість, відсутність самоспостереження і самоспрямування в момент поетичної творчості, повне заглиблення в творіння» [Потебня 1985, 286], що й було притаманне художньому стилю Ю.Гудзя.

«Мистецтво є процесом об'єктивування душевного життя» [Потебня 1985, 22], – ця формула О.Потебні яскраво ілюструє феномен «образу автора». Духовні стани Ю.Гудзя пізнавальні, а творчі порухи його думок та почуттів знаходять своє відображення у слові, матеріалізуючись у ньому. Це і є своєрідністю його світосприймання і навіть психофізіологічною особливістю митця.

Головними рисами творчої спадщини Ю.Гудзя слід вважати творчо трансформовані ідеї ісихазму, летризму та макото, а їх осмислення не можливе без ґрунтовних ідей О.Потебні відносно слова-образу, видозміни внутрішнього світу людини та зв'язку художніх творів з життям автора. Художня творчість автора носить експериментальний характер та відкриває нові горизонти у пізнанні людиною висот своєї душі та міри гріхопадіння у сучасному світі.

1. Григорьева Т.П. Японская художественная традиция. М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1979. - 368с.; 2. Гудзь Ю. «Postscriptum мовчання» – Торонто, Канада: Бескид, 1990. – 88 с.; 3. Гудзь Ю. Замовляння невидимих крил. – Тернопіль: Джура, 2001. – 160 с.; 4. Гудзь Ю. Птахи і динозаври [Інтерв'ю провела Марина Щирська] // Місто. – №45, 4 листопада 1999 року; 5. Ніла Зборовська. Юрко Гудзь (психометафізичний портрет) // Юрко Гудзь. Барикади на Хресті. Поема. Не-Ми. Книга видінь і щезнень. Ісихія. Книга щастя. (Серія «Українська Реконкіста»). – Тернопіль: Джура, 2009. – 248 с.; 6. Потебня О. Естетика і поетика слова: Збірник. Пер. з рос. / Упоряд., вступ. ст., приміт. І.В.Іваньо, А.І.Колодної. – К.: Мистецтво, 1985. – 302 с. – (Пам'ятки естет. думки); 7. Юрко Гудзь. Барикади на Хресті. Поема. Не-Ми. Книга видінь і щезнень. Ісихія. Книга щастя. (Серія «Українська Реконкіста»). – Тернопіль: Джура, 2009. – 248 с.

Яровий О.С., к.філол.н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

«АЛЬПІЙСЬКА БАЛАДА» В.БИКОВА І «МОДРИ КАМЕНЬ» ОЛЕСЯ ГОНЧАРА: МОТИВ КОХАННЯ ДО ЧУЖИНКИ

Стаття присвячена проблемам, висвітленим у повістях В.Бикова та Олеся Гончара: кохання між радянським юнаком та дівчиною-іноземкою. Це різні країни, «різні світи». Два письменники говорять про великі ідеї любові та вірності.

Ключові слова: балада, повість, проза, мотив.

Статья посвящена проблемам, затронутым в повестях В.Быкова и Олеся Гончара: любви между советским юношей и девушкой-иностранкой. Это разные страны, «разные миры». Два писателя говорят о великих идеях любви и верности.

Ключевые слова: баллада, повесть, проза, мотив.

This article is about problem in V.Bykow and Oles Honchar stories: love between soviet man and foreign women. This is the different countries and different “worlds”. Two writers relate about great ideas – love and faithfulness

Key words: ballad, story, prose, motive.

Основа людського самоусвідомлення, початок відчуття власного «я» - це відокремлення себе від того, що навколо, від іншого, чужого. Усвідомлюються «я» і «не я», мій рід і чужий, мій народ та іноземці... Але людська природа підкоряється спільним законам, незалежно від расових, національних чи інших відмінностей. Однією з найбільших цінностей в людському житті є щире кохання, яке не зазирає до метрик чи паспортів, а, як то кажуть в народі, душа душі вісточку передає, відбувається невидимий, надматеріальний діалог... І тоді виникає кохання, - іноді в чомусь заборонене, «табуйоване», небезпечне. Мотив кохання до чужинця/чужинки в літературі опрацьований широко. Від